

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук,
професора, завідувача кафедри слов'янської філології та світової літератури
Ужгородського національного університету Наталії Прокопівни Бедзір
на дисертацію **Кропивко Ірини Валентинівни**
«Українська і польська постмодерна проза
(карнавал, фрагментація, фронтири)»,
подану до захисту в спеціалізовану вчену раду Д 26.178.01
в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України
на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності
10.01.05 – порівняльне літературознавство

1. Актуальність теми дисертації

Дисертація спрямована на поглиблене компаративне вивчення літературного процесу в українській та польській літературах в ситуації постмодерністського світобачення, а саме – дослідження мікропоетики художньої прози

у контексті соціальних, естетичних, культурницьких змін у останні десятиліття. Серед чималої кількості досліджень постмодерністської літератури в українському літературознавстві дисертація I.B. Кропивко позначена гострою актуальністю у осмисленні теоретичних та в реалізації практичних проблем сучасної філології, а саме явищ трансгресивності, гіpperреальності, фрагментації, модифікованого мімесису, фронтиру. Вони виявляють себе в живому українському літературному процесі сьогодення, тому теоретичні засади постфілософського європейського мислення є актуальними для української філологічної рефлексії. Тема і проблемне коло питань, поставлених дослідницею, свідчить про відповідність дисертації науковим запитам сьогодення.

2. Зв'язок теми дисертації з державними чи галузевими науковими програмами

Докторська дисертація виконувалась на кафедрі української літератури Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Тема дисертації пов'язана з плановою темою кафедри: «Поетика художнього тексту: художньо-естетичний контекст та жанрово-стильові домінанти його реалізації» (2016–2018, номер державної реєстрації 0116U003379). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол № 13 від 31 травня 2018 р.) та узгоджено на засіданні бюро наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» (протокол № 1 від 19 червня 2018 р.).

3. Оцінка змісту дисертації та її завершеності

Дисертація складається зі Вступу, чотирьох розділів, Списків використаних джерел, поданих після кожного розділу, та Висновків.

У Вступі подаються теоретичні засади обраного напряму компаративних досліджень прози, ставиться мета – дослідити риси фронтиру, карнавальності, фрагментарності в українській та польській літературах як наслідки трансгресії свідомості постмодерної людини, чим і вмотивований вибір творів у дослідженні.

Перший розділ праці всебічно висвітлює поняття трансгресії та фронтиру, другий - досліжує прояви карнавалізації, трансгресії та фронтиру у формуванні постмодерної іронії та сміхової поетики, у нетрадиційній репрезентації людського тіла, у модифікації жанру подорожей.

У третьому розділі дослідниця звертається до проявів гіперреальності у сюжетах та поетиці, до особливостей свідомості та сексуальної поведінки маргінальних персонажів, до виокремлення нової художності, а саме неомімесису в постмодерній літературі.

Четвертий розділ присвячений особливостям фрагментації текстів у прозі постмодерністів, новаціям у їхньому мовному оформленні, що пов'язане із субкультурами, етнічними меншинами, а також шизофренічною свідомістю персонажів у багатьох сучасних художніх текстах.

Завершують роботу стислі, але змістовні Висновки.

Не можна не помітити певної строкатості та перенасиченості проблематики дисертації, але уважне прочитування виявляє внутрішню логіку, послідовність та завершеність праці. Дослідниця свідомо рухається від загальної філософсько-естетичної зорієнтованості та традиційних векторів постмодерністського мислення – до оновлених концептів людини, суспільства, реальності, часу, простору у культурі сьогодення, з її очевидними трансгресивними проявами, а також вказує на нові форми художнього втілення трансгресивності у польській та українській літературах останніх десятиліть.

У першому розділі І.В. Кропивко всебічно висвітлює поняття трансгресії, яке ще не стало звичним терміном для вітчизняних літературознавців. За основу розуміння взято тлумачення кількох філософів – Гастона Башляра, Жоржа Батая, Мішеля Фуко, Жиля Дельзоза. Трансгресія в дисертації витлумачується як „долання межі” у постмодерністській свідомості та літературі. Можна зауважити, що представлене визначення є досить вузьким для повного розуміння даного явища, адже починаючись із розщеплення знаку у естетиці структурализму, трансгресія насамперед направлена на зсув, зміщення, невідповідність традиції новому баченню світу та соціуму.

Позитивно, що дослідниця звертається до філософсько-естетичного розуміння трансгресії в творчості М.Бахтіна і тим самим розширює межі поняття, включаючи сюди карнавалізацію, множинність, гетерогенність, поліфонію, сміх та іронію, тілесність, наративні, етичні практики, модифікації жанрів.

Звичайно ж, трансгресія не є виключно постмодерністським явищем: історично всі літературні напрями та течії включають її прояви, але для

постмодернізму трансгресія стала панівною стратегією мислення та художнього втілення у проявах деконструкції, деієрархізації, децентралізації, фрактальності, шизоідальності та психodelічності. З огляду на це, тезу про відмінність постмодерністської та модерністської трансгресії, якою завершується перший розділ дисертації, варто було би розширити і витлумачити глибше.

Другий розділ дисертації, присвячений проявам карнавалізації утворенні постмодерної іронії та сміховій культурі, у художніх втіленнях тілесності та у переосмисленні форми та змісту жанру подорожі, дає можливість оцінити ще одну сильну сторону дисертації: це вміння доречно і вміло створювати поле компаративних зіставлень творів обох літератур. Якщо перший розділ, теоретично та термінологічно наслажений, давав можливості для побіжного переліку творів, то у другому розділі яскраво виявились здібності дисертантки як філолога з глибоким, аналітичним і творчим підходом до тексту: вона вміло вибудовує лінії зіставлень, знаходить і оприявлює збіги та відмінності у творах обох літератур, майстерно типологізує їх. Це зіставлення романів А. Стасюка і А. Дністрового, І. Карпович і Т. Гавриліва, М. Гретковської та Ю. Винничка, Я. Вишневського та Ю. Покальчука, Я. Дукая та О. Шинкаренка, М. Туллі та С. Поваляєвої, інших авторів.

Дослідницькими родзинками другого розділу можна назвати зіставлення перформансної діяльності та творчості українських Бу-Ба-Бістів та польського „Брюліону” – у деконструкції традиції, у використанні стратегії карнавалізації (Пролетаріокарнавал у Вроцлаві у 1988 році – та Крайслер Імперіал, поезоопера – у Києві, Львові у 1992 році). Заглиблюючись у дослідження політичної карнавалізації, дослідниця окремий параграф другого розділу присвячує впливу ідей М. Бахтіна на українських та польських письменників-постмодерністів, що взагалі може бути самостійним вектором нової дослідницької праці. До цікавих „розвідок” другого розділу дисертації належить і спроба розглянути вплив карнавалізації на українську літературну критику сьогодення, що теж має перспективи продовження.

Поняттю фронтиру присвячено окремий параграф дисертації, де подається визначення терміну в культурологічному та художньо-мовленнєвому аспектах. Варто зауважити, що осмислення та широка імплементація фронтиру в українському літературознавстві є актуальною, хоча нам більш властиво послуговуватись поняттями порубіжжя, пограниччя, транскордонності. У праці дослідниця спорадично повертається до явищ фронтиру, але дієвість його складових не розгалужує на широкому художньому матеріалі. Гетеротопічність, поліфонічність, рухомість, кроскультурна та ментальна функції фронтиру залишаються за межами дослідження.

Окремі аспекти впливу глобалізації на постмодерну літературу дисертантка простежує в третьому розділі праці. Не вдаючись глибоко у тонкощі філософсько-естетичних взаємин глобалізації та постмодернізму, вона виокремлює в них такі художні стратегії як деідеологізацію, перерозподіл процесу текстотворення між

автором і реципієнтом (читачем) (звідси безособовість наративу, варіанти колективного написання художніх текстів, мозаїчність та маргінальність персонажів, включно із представниками сексменшин), вплив мас-медій та медіалізацію (звідси – посередність смаків та культурних цінностей, стилізації під нехудожні тексти), фрагментування художніх текстів, гіперреальність (переважно у проявах абсурду), створення ілюзій свідомості. окремою тезою розділу є вмотивування неоміесису як наративної стратегії постмодернізму та зацікавленість жанрами кіберпанку, автофікшину, які вже формуються в українському літературному постмодерні.

За межами означеної проблематики – взаємин глобалізації та постмодерної літератури – на жаль, залишилось кілька змістовних явищ, не розглянутих у розділі, наприклад, переважання суб'єктивності та інтерпретаційності, множинність інтерпретацій та деканонізація взірців, вестернізація літератури, формування засилля масової літератури і її модифікації. Дослідницю можна зрозуміти: українська постмодерна проза ще не здійснила суттєвий прорив до названої проблематики в тій мірі, як це розвинулось у польській постмодерній прозі.

Виокремивши фрагментування як яскраву трансгресивну ознаку нонселективного та деієархізованого постмодерністського мислення, дослідниця присвячує четвертий розділ дослідження саме фрагментарності текстів. Цей яскравий, теоретично та аналітично насичений розділ не обмежується виокремленням формальних прийомів стилізації, цитатності, гібридності, пастишу, мозаїки та інших ознак дроблення структури тексту, а виявляє численні прояви фрагментування на концептуальному, смисловому, конструктивному рівнях, коли письменник свідомо створює текстовий хаос і як фракталізацію (множинність, яка творить самоподібність), і як надлишковість.

Цікаво і новаторськи проведено зіставлення модерністських і постмодерністських ознак фрагментарності. Дослідження підкріплено виразними компаративними зіставленнями творів І. Карповича і С. Поваляєвої, М. Закусила і М. Туллі, О. Чупи і П. Гілле, Ю. Іздрика та І. Карповича, М. Кідрука та О. Токарчук, Д. Масловської та Т. Гавриліва. В цілому дисертаційне дослідження І.В. Кропивко базується на текстах 61 твору української літератури та 50 текстах польської постмодерністичної прози, і більшість із них не перекладено українською та не введено в обіг українського літературознавства та полоністики. Це свідчить про ретельний добір текстів, велику аналітичну працю, чудове знання сучасного українського та польського літературних процесів.

У дослідженні використано тревел-блоги та проаналізовано відеоматеріали з новітніми прийомами подорожніх наративів та картографування топосів, що є новим кроком літературознавчих студій.

Дослідниця виявляє нові явища фрагментарності із використанням системи нараторів, із розбіжністю фабули та сюжету твору, із суміщенням різних

«територій свідомості», поєднанням різно жанрових текстів із мотивними перегуками, із використанням ризоматичних варіативних моделей мислення у вигляді коментарів, посилань, приміток до неіснуючого тексту, використання поліфренічного та психоделічного хворобливого мислення для каталогізації та інших форм нарощування текстів тощо.

Розділ доповнюють оригінальні спостереження та творчі висновки І. Кропивко про особливості трансгресії у літературному картографуванні, яке стало надзвичайно популярною жанровою стратегією у постмодерністській літературі. Розглядаються численні топоніми, топоси, „малі вітчизни”, просторові культурні символи, проявлені також і в етнолокальних та субкультурних мовних дискурсах. Суб'єктивне картографування розглядається дослідницею як маркер самоідентифікації автора, наратора, персонажа.

Змістовно багата дисертація розкриває велику і плідну працю дослідниці.

4. Новизна дослідження та одержаних результатів, ступінь обґрутованості та достовірності положень і висновків, сформульованих у дисертації

Новизна дослідження полягає у глибокому компаративному вивченні прози українського та польського постмодернізму крізь призму актуальних стратегій сучасного літературознавства – трансгресії, карнавалізації, глобалізації, фронтиру, фрагментації. В науковий обіг українського літературознавства І.В. Кропивко імплементувала новітні погляди, поняття, терміни, які всебічно потрактувались у дієвому русі чинного літературного процесу двох слов'янських літератур. Дисертація в цілому є розгалуженим і всебічним дослідженням, збагаченим апеляціями до українського та зарубіжного модернізму (твори Вал. Підмогильного, П. Загребельного, французький „новий роман” тощо). Такі перегуки доречні, змістовні, вони поглиблюють дослідницьку базу та надають переконливості висновкам.

Дослідження є новаторським, його висновки ґрунтуються на значній літературно-художній та теоретичній основі, є обґрутованими, самостійними та достовірними.

5. Теоретичне значення результатів дослідження

Теоретично та методично збагатилася поняттєва база літературного постмодернізму у його пізніх художніх проявах, розширилась аналітична складова зіставної компаративістики – порівняльна поетика, яка в дисертації І.В. Кропивко продемонструвала нові можливості.

6. Висновки опонента

Дослідження І.В. Кропивко є новим словом у розбудові міжкультурного транстекстуального діалогу української та польської літератур.

Роботу, автореферат, перелік використаних джерел оформлено згідно з вимогами. Положення дисертації викладені в доповідях на 20 наукових міжнародних симпозиумах, конференціях, семінарах. З теми дисертації опубліковано монографію, 35 статей, з яких 7 надруковано за кордоном, 18 – у фахових наукових виданнях за переліком МОН України та 10 – в інших виданнях. За науковою новизною, актуальністю, теоретичною та практичною цінністю, широтою проведеного дослідження, глибиною аналізу, ступенем обґрунтованості дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора філологічних наук.

Доктор філологічних наук,
завідувач кафедри слов'янської філології та світової літератури
Ужгородського національного університету

Наталія Бедзір

21.10.2019

